

návodu k chování apod.). Vezměme si složitější jazyk: slovník pro sestavování chemických vzorců představují jednotlivé elementární symboly; samy vzorce musí být zapsány v určitém pořadí nebo jako určitý polohový diagram, mají tedy svou syntax, svou hierarchii.

Každý ze symbolických zápisů lze nějak převést do přirozeného jazyka, i když je to někdy velmi obtížné. V běžných situacích si obvykle různé symboly, které nás obklopují, sami pro sebe nepřekládáme, nýbrž podle nich rovnou jednáme (srov. reakci na dopravní značky) nebo s jejich soustavami pracujeme podle jim vlastních gramatických pravidel, prostě tak, jako bychom používali cizího jazyka (srov. situaci matematika, který odvozuje důkazy). Stačí však, abychom se snažili tyto symboly někomu, např. dítěti nebo úplnému laikovi vysvětlit – a hned tu máme klasickou výkladovou (a tím i překladovou) situaci.

K nejzajímavějším druhům transpozice mezi odlišnými znakovými soustavami patří bezesporu přenášení obsahu z jedné oblasti umění do druhé (viz např. výtvarné či hudební zpracování literárního námětu apod.). Ani tato činnost není nám obyčejným smrtelníkům tak vzdálená, jak by se na první pohled zdálo: už malé děti velice rády ilustrují texty pohádek nebo je dramaticky předvádějí.

V tom nejširším smyslu slova tedy dnes a denně, vědomě či podvědomě překládáme: registrujeme útržky cizojazyčných textů, které nás obklopují ze všech stran; svým blízkým převyprávíme, co jsme kde viděli, četli a slyšeli; reagujeme na nejrůznější signály a symboly, zatímco s dalšími symboly a jejich soustavami pracujeme ve své profesi. Tím vším se zúčastňujeme na všeobecném a všestranném komunikačním (a tedy široce translačním) procesu...

4 Jaké druhy překladu známe

Recenze a zprávy o přeložených knihách někdy obsahují stručné hodnocení překladatelovy práce. Dočítáme se zde, že překlad může být: volný, věrný, otrocký, rutinní, vynalézavý, kongeniální, zastaralý, moderní, hladký, čtivý atd. Každý ovšem ví, že překlady rozlišujeme také podle druhu literatury, protože překládat odborný článek o počítačích a překládat román není totéž. Pro klasifikaci a pojmenování překladů máme k dispozici celou řadu odborných hledisek.

Existující způsoby třídění překladu a jeho názvy lze odvozovat z jednotlivých fází translačního (překladového) procesu a z jejich vzájemných vztahů. Tak např. Popovičova klasifikace byla

založena na tzv. komunikačních vektorech, které odrážejí rozmanité vztahy mezi složkami překladového procesu, jako např.: překladatel – překlad; překlad – čtenář překladu; překladatel – překlad – realita; překlad – tradice aj. (viz *Originál/Překlad*, s. 178n. a 225n.). Veškeré faktory související s překládáním a jeho názvoslovím můžeme také rozdělit podle toho, zda se vztahují: (a) k fázi předtranslační, (b) k fázi vlastního překladu, anebo (c) k fázi po ukončení překladu. Do první skupiny patří sám originální text, autor originálu, autorské pojetí díla, realita odrážená textem, příjem (recepce) textu čtenáři a kritikou (včetně odborné interpretace v rámci příslušného literárního kontextu). Do druhé skupiny patří text překladu, autor překladu a jeho interpretace originálu. Třetí fáze zahrnuje ediční vybavení překladu, jeho recepce, ev. jeho další vývoj (včetně obnovování).

V našem přehledu dělíme překlady v první řadě podle toho, zda v nich převažuje princip druhové diferenciace nebo textové variability. Do první skupiny patří třídění, s jejichž pomocí dělíme překlady v pravém slova smyslu druhově (např. podle literárních žánrů). Naproti tomu ve druhé skupině vycházíme při třídění překladů z jejich výrazové a/nebo obsahové blízkosti k originálu (viz např. teritoriální nebo časové varianty), tedy z faktu, že vztah překladu k originálu lze chápat jako vztah varianty k invariantu.¹ V poslední části výkladu se zabýváme některými specifickými textovými operacemi po dokončení překladu.

1 Mezi kritéria, na nichž mohou být založena třídění diferenciálních typu, patří např.: (a) druh sémiotické příslušnosti východiskového a cílového jazyka; (b) typologická vzdálenost obou jazyků; (c) směr překladu z hlediska mateřštiny; (d) druh textu; (e) úroňový charakter překladové jednotky.

1.1 Obecně sémiotické třídění překladů je založeno na pojetí jazyka jakožto znakového systému – včetně jeho zařazení mezi ostatní znakové systémy („jazyky“). R. Jakobson, který se svého času o takové třídění pokusil,² vycházel z toho, že též obsah lze vyjádřit různě buď v rámci téhož jazyka, anebo překladem do jazyka stejné, nebo odlišné sémiotické třídy. Překlad lze tedy dělit na vnitrojazykový (vnitrosystémový), mezijazykový (mezisystémový) a intersémiotický. V případě vnitrojazykového překladu může jít např. o nahrazení jedné syntaktické, ev. lexikálně syntaktické konstrukce konstrukcí jinou, synonymickou (např.: *Veškerá zařízení, která mají co dělat s přenosem dat...* → *Veškerá zařízení související s přenosem dat...*). Na úrovni textu jsou za vnitrojazykový (přesněji: vnitrotextový) překlad považovány různé zkrácené a adaptované verze textu, dále též komentáře a vysvětlivky; sem se také řadí překlad ze starší podoby jazyka do jazyka současného (tzv. překlad vnitroliterární: viz Popovič 1975, s.204n.). V hudbě můžeme tomuto překladu připodobnit různé

slohové interpretace nebo orchestrální úpravy určitého autora (srov. např. Stokowského transkripce Bachových skladeb). – Ve druhém případě vstupují do translačního vztahu rozdílné jazyky téhož sémiotického řádu (např. čeština a němčina; různé programovací jazyky; odlišné tonální systémy v hudbě apod.). – Ve třetí skupině patří každý jazyk do jiné sémiotické soustavy (proti sobě stojí např. přirozený jazyk a umělý logický jazyk, nebo přirozený jazyk a jazyk hudebního či výtvarného díla apod.).³

1.2 Překlad mezi přirozenými jazyky můžeme v první řadě rozlišovat z hlediska typologické vzdálenosti (či blízkosti) východiskového a cílového jazyka, dále podle konkrétní jazykové příslušnosti. V praxi se např. odlišuje překlad z příbuzných (ev. blízkých) jazyků od překladu z jazyků typologicky vzdálenějších, popř. velmi vzdálených. Při dalším členění lze překlad specifikovat jazykově, teritoriálně, nebo i dobově (viz překlady z jazyků románských, orientálních, afrických, ale též antických). Nejatomárnější dělení zakládají binární mezijazykové vztahy (viz např. překlad z němčiny do češtiny): zde je ovšem nutno brát v úvahu směr binárního translačního vztahu (tak překlad z angličtiny do češtiny nastoluje v důsledku mezijazykové asymetrie trochu jiné problémy než překlad z češtiny do angličtiny apod.).

Další specifikace může probíhat: (a) podle literárních žánrů, podle jednotlivých autorů a jejich děl (viz např. české překlady francouzské poezie, Puškinovy lyriky, Poeova *Havran*; Zábrany překlady Buninových povídek apod.); (b) podle konkrétních jazykových problémů (např.: překlad německého členu určitého do slovanských jazyků; překlad anglických nominálních konstrukcí do češtiny apod.).

Zcela specifické úkoly plní tzv. překlad z málo rozšířených jazyků, který by měl zmírňovat jejich handicap v nerovném boji s jazyky preferovanými, resp. prestižními. Organizačně je tato iniciativa zakotvena v rámci Mezinárodní federace překladatelů (F.I.T.), kde se uvedeným problémem zabývá speciální komise (Committee for Translation from Languages of Limited Diffusion).

1.3 Důležité třídící hledisko, do něhož se promítá kontrast mateřského a cizího jazyka, představuje směr překladu. Zde rozlišujeme překlad z cizího jazyka a překlad do cizího jazyka. Osvojit si profesionálně prvou dovednost je pochopitelně snazší, protože text v cizím jazyce je předestřen jako hotový a my jej pouze analyzujeme, hledáme jeho smysl, zatímco složitější část práce – vlastní syntézu nového textu – provádíme ve svém rodném jazyce. Ve druhém případě naopak vycházíme z textu psaného v mateřštině, zatímco se syntézou se musíme vypořádat v jazyce lépe či hůře

osvojeném: tady už s pasivními znalostmi – byť seberozsáhlejšími – nevystačíme.

Rozlišování překladu podle směru se uplatňuje především v rámci odborného a technického překládání, dále též ve školní praxi (některé jazyky mají dokonce pro oba směry překladu samostatný název, viz blíže kap.18). – Umělecký překlad do cizího jazyka mohou praktikovat především bilingvní jednotlivci: někteří z nich jsou schopni překládat dobře z jednoho cizího (nemateřského) jazyka do druhého, aktivně osvojeného.

Tak např. známý britský překladatel E. Osers, který žil před válkou v Praze a jehož mateřštinou byla němčina, si osvojil angličtinu tak dokonale, že do ní překládá velmi úspěšně poezii z nejrůznějších jazyků. Nás přirozeně zajímají především jeho překlady z češtiny: tu je třeba na prvním místě vyzvednout zejména přebásnění Seifertovy poezie.⁴ Vedle Seiferta překládá autor též další významné české básníky, jako např. Nezvala nebo Halase, nepomíjí však ani tvorbu mladší generace.

1.4 Jedno z nejzávažnějších třídění překladů je spjato s funkčně stylistickým, ev. žánrovým charakterem originálu. Dvě základní větve překladu, navzájem emancipované, se samostatnou teorií (a často i se samostatnou organizační strukturou), představuje překlad odborný (vědecký) a technický na straně jedné a překlad umělecký na straně druhé. Teoretikové podali celou řadu návrhů na to, jak texty třídit, jako rámcový přístup však většina z nich nevyhovuje. Přehledně jednoduchý systém nabízí např. K. Reissová: její třídění je – ve smyslu Bühlerově – založeno na tom, která ze tří základních jazykových funkcí v originále převažuje,⁵ zda je zdůrazněn především obsah (přenos informací), nebo forma (výrazové a estetické kvality), či výzva, apel (propagandistické cíle). Aplikace Bühlerovy triády však očividně nedostačuje u textů výrazně smíšeného charakteru, jako jsou texty publicistické, biblické, ev. další.⁶

1.4.1 Do skupiny spjaté s věcnými texty patří překlad odborné literatury všeho druhu, překlad patentů a návodů, oficiálních dokumentů, novinových zpráv a komentářů, reportáží, obchodní korespondence atd. V tomto typu překladu váží nejvíce aktuálnost, informační pohotovost a co největší obsahová přesnost (naléhavost tohoto požadavku je patrná zejm. u překladu různých mezinárodních dohod a diplomatických dokumentů).

Odborný (ev. vědecký) a technický překlad bývá někdy co do řemeslné náročnosti stavěn níže než překlad umělecké literatury. Moderní všeobecná teorie překladu však odborný překlad nikdy nepodceňovala, naopak, plně respektuje jak jeho specifickou problematiku, tak jeho teorii, již považuje za jeden ze svých rovnocenných zdrojů.

Za stěžejní problém odborného překladu bývají často považovány termíny, a to jednak pro jejich nepřetržitý příliv, jednak proto, že jejich obsah bývá v různých jazycích – díky příslušné pojmoslovné tradici – poněkud odlišný. To je ovšem jen ta nejviditelnější stránka věci, složitější bývá zvládnout dobře text jako celek. Po autorovi odborného textu chceme, aby uměl vyložit sebesložitější myšlenku nebo argument co nejjasněji a nejpřesněji, což ovšem klade vysoké nároky na obsahově logickou a kompoziční výstavbu textu. Při překladu se tyto požadavky promítají nejčastěji do skladby, která tu bývá komplikovanější než v beletrii. Kvalitní odborný nebo vědecký text má nadto i svůj rozměr estetický, i když poněkud odlišného rázu než v textech uměleckých: patří sem např. vyvážená kompozice všech zúčastněných složek, způsob argumentace a její etický náboj, smysl pro velkorysý nadhled i minuciózní detail, ev. smysl pro humor atd. Dobrý překladatel by měl umět všechny tyto hodnoty originálu odhalit a předat čtenáři. V jiných případech musí naopak umět napravovat drobné kompozičně stylistické prohřešky autora, aby se vyhnul snížené srozumitelnosti, která by jinak mohla padnout na jeho vrub.

Do přechodné zóny mezi odbornými a uměleckými texty – jak v oblasti původní, tak překladové tvorby – patří v první řadě nejrůznější beletrizované formy věcné literatury (zejména literatury populárně naučné a publicistické), zahrnované často pod tzv. literaturu faktu. K nejnáročnějším literárně publicistickým útvarům patří bezesporu vědecké eseje, v němž se kromě zaměření věcně popularizačního uplatňuje také orientace „metafyzická“, humánní, s výraznou dimenzí filosofickou a estetickou. Jako příklad uveďme vynikající přírodovědné eseje Lewise Thomase a jejich neméně vynikající interpretaci Miroslava Holuba, vědce a básníka v jedné osobě.⁷

1.4.2 Umělecký překlad v širokém smyslu slova se dělí v první řadě na překlad poezie, prózy a dramatu, což zhruba odpovídá tradičnímu dělení uměleckých textů na žánry lyrické, epické a dramatické. Bohatě diferencovaný je zejména překlad prózy, protože sama původní próza se rozpadá jednak na celá odvětví, která se navzájem liší poměrem obsahové, výrazové a apelové stránky (viz např. literaturu pro děti a mládež, literaturu humoristickou, dobrodružnou, životopisnou atd.), jednak podle tradičních žánrů (román, povídka, novela, črta atd.); po stránce výrazové zaujímá zvláštní místo překlad lyrizované (básnické) prózy. Některé historicky nejstabilnější žánry (zejm. román) se podle rozmanitých kritérií dělí dál, což se přirozeně promítá i do volby překladové strategie. Např. román můžeme třídít slohově, obsahově (tematicky), podle způsobu podání látky, na základě určitého formálního principu apod. (viz např. román rytířský, pikareskní, gotický, romantický, realistický; vesnický, sociální, psychologický, cestopisný, historický, detektivní, fantastický, utopický; humoristický, reportážní,

reflexivně lyrický; deníkový, psaný ve verších, román experimentální, tzv. antiromán aj.). Vlastní textovou a překladovou problematiku mají i jednotlivé výrazově heterogenní části literárního útvaru. Tak u románu se bude např. lišit způsob překládání dějového pásma vyprávěče od pásma postav (dialogů), ev. od lyrických odboček. Svou specifickou váhu má překlad začátku a konce celého textu nebo i jeho relativně zakončených fragmentů (k překladu začátku románu viz např. Skoumal 1970). Oblíbeným translatologickým námětem je rovněž překlad titulu díla (viz kap. 30).

Poezie svou vázaností na verzologické kvality představuje mezi ostatními texty nejnáročnější formu estetického projevu. Proto také bývá básnický překlad považován za vrchol překladatelského umění (zároveň je s ním ovšem spojeno i riziko značného odchýlení od originálu). V porovnání s prózou jsou veršované útvary daleko více vázány na zvláštnosti jednotlivých jazyků, takže zde lze předpokládat široké využití substitucí všeho druhu. (K problémům básnického překladu se obracejí kap. 23-27, dále též kap. 41-42.)

V čem je kvintesence dramatického textu? Próza události vypravuje, drama je však živě předvádí za klíčové účasti řeči (promluvy): v podstatě se tedy veškerý obsah musí transponovat do dialogů (ev. monologů nebo polylogů), doprovázených opticky sledovatelnou součinností mimiky, gest, jevištního prostoru a rekvizit. Jazykové nároky na stavbu dialogů jsou zde vyšší než v próze: přímá řeč, která se obrací v podstatě k divákovi, musí být schopna vyjádřit – i když náznakově – mnohem více než dialog románový: kromě úlohy charakterizační supluje totiž i ostatní složky prozaického textu (vyprávění o minulosti, autorskou reflexi, lyrickou odbočku aj.), přitom by měla znít co nejpřirozeněji, protože je určena k přímému audiovizuálnímu působení. Tyto specifické rysy dramatických textů se při překladu dále zvyrazňují (blíže viz kap. 28).

Speciální dramatické útvary představují mj. rozhlasové hry, filmové a televizní scénáře a jejich finální dialogová realizace, operní, operetní a muzikálová libreta aj. Překladatelsky náročné jsou zejm. ty útvary, které jsou pevně vázány na své médium (např. obraz nebo hudbu): především sem patří překlad a dodatečná úprava filmových dialogů pro dabing, dále překlad textové části vokálního díla, který se musí podřizovat hudebním dominantám skladby (blíže viz *Originál/Překlad*, s. 241n.).

1.4.3 Jedním z nejvýznamnějších jevů v dějinách překladu a v kulturních dějinách vůbec je překlad biblických textů, který má

zároveň jednu z nejdelších tradic i v naší domácí kultuře (srov. misijní činnost soluňských bratří na Velké Moravě). Konstantin Filosof svými překlady i původní tvorbou jednak přispěl k zdomácnění křesťanské kultury u nás i u dalších Slovanů, jednak položil základy nejstaršího slovanského (nadmárodního) spisovného jazyka.⁸ Po smrti Metodějově byla slovanská liturgie v Čechách postupně zcela potlačena. Oficiální církev totiž převádění církevních textů do národních jazyků v zásadě nepřála, a to z důvodů věroučných; pokud překlad výjimečně připustila, musel být prakticky doslovný. Tím více je třeba ocenit to, že první ucelené překlady bible do češtiny vznikají poměrně brzo, ještě před celoevropským reformačním hnutím.

Zde je třeba v první řadě uvést *Bibli drážďanskou* neboli *leskoveckou* (přeloženou z lat. Vulgáty),⁹ jejíž prvopis – bohužel shořelý – vznikl kolem r. 1370 (úplný překlad bible do národního jazyka měli před námi pouze Francouzi a Italové). Složitě okolnosti vzniku české bible popisuje Kyas:¹⁰ šlo zřejmě o dílo na zakázku, iniciované samotným nastávajícím císařem Karlem IV., a to pro praktické potřeby duchovenstva. Kupodivu už tento raný kolektivní překlad je poměrně volný (autorům šlo více o srozumitelnost než doslovnost) a v některých částech je shledáván mistrovským dílem (Kyas).

Překládání náboženských a církevních textů do národních jazyků prosadila naplno teprve reformace a zasloužila se tak v řadě případů o konstituování spisovných jazyků. Nejen to: zobecnováním svých translátologických zkušeností pomáhali reformační překladatelé rozvíjet a tříbit samu teorii překladu (viz např. známý Lutherův traktát *Sendbrief vom Dolmetschen* z r. 1530).¹¹ Pokud reformačnímu hnutí čelila oficiální církev vlastními překlady do národních jazyků, trvala nadále na co největší věrnosti (což se prakticky projevovalo jako doslovnost). I v teologických sporech se tak odráží odvěká antinomie mezi překladem tzv. věrným (doslovným) a volným (podle smyslu).

Pod vlivem humanismu a reformace se posléze začalo volat po zcela novém, revidovaném překladu bible, překladu z původních textů a původních jazyků. U nás vyvrcholilo toto úsilí *bibli Kralickou* (1579-1594), která sloužila jako jeden z nejskvělejších dokladů filologicky minuciózního překladatelského díla a která zároveň sehrála významnou roli v zachování národního jazyka po Bílé Hoře.¹² Jejím důstojným pokračováním je nejnovější ekumenický překlad, pořízený z hebrejštiny, aramejštiny a řečtiny kolektivem 27 badatelů (příslušných k šesti církvím) a přihlížející jak k co nejlepšímu předání myšlenek i formální krásy původních textů, tak i k požadavkům a možnostem současné češtiny.¹³

1.4.4 Se slohovou diferenciací velmi volně souvisí i dělení na překlady písemný a překlad ústní neboli tlumočení, jehož dvě základní větve představuje tlumočení *konsekutivní* a *simultánní*. Zatímco první typ se realizuje bez technické aparatury (s ev. využitím notace) a po souvislých blocích, tj. vždy po odeznění jednotlivých promluvovalých celků, probíhá překlad ve druhém případě prakticky souběžně s projevem řečníka: sem patří zejm. *kabinový* simultánní překlad.¹⁴

1.5 Zcela specifické třídění je spojeno s tzv. překlady *parciálními* neboli *dílčími*. Tyto překlady pojmenováváme podle toho, jaká jednotka překládání v nich dominuje nebo je nějak výrazně charakterizuje. Druh překladové jednotky je zpravidla dán její úrovní příslušností.

Příklad: jeden ze současných rovinných modelů předpokládá v jazykovém systému čtyři úrovně, jejichž elementárními abstraktními jednotkami jsou: 1. fonémy a grafémy, 2. morfémy, 3. lexémy, 4. věty. S tímto abstraktním systémem (tzv. *langue*) je úzce propojena oblast skutečného jazykového dění (tzv. *parole* neboli řeč, ev. text), v níž se jednotky jazyka realizují jako: 1. zvuky a písmena, 2. slovní kořeny, přípony, předpony, koncovky atd., 3. slova, resp. slovní základy, 4. výpovědi.

Text v užším slova smyslu má kromě toho svoji specifickou problematiku, která je mj. závažná translátologicky, protože otázku tzv. překladové jednotky je zapotřebí řešit především na úrovni textu. Mezi *textové* jednotky jako takové patří syntaktické celky, definované z hlediska výstavby uceleného textu: v první řadě jsou to jednotky *nadvětné*. Jako prakticky nejvýhodnější *překladová* jednotka bývá postulován odstavec (Píša 1977), přiležitostně by to však mohl být i větší fragment textu, např. úvod, závěr nebo jiná část kapitoly, pásmo dialogu, popisná, lyrická nebo reflexivní odbočka, ev. celý text.

Podle druhu dominantní úrovně překladové jednotky lze rozlišovat překlad *fonematický* (nebo *grafematický*), *morfematický*, *slovní* a *větný* (viz *Originál/Překlad*, s. 220n.). Proti těmto *parciálním* (dílčím) překladům stojí překlad *komplexní* (celotextový); Catford zde rozlišuje překlad *omezený* (restricted) a *totální* (total).¹⁵ *Parciální* překlad, který je spjat s dílčí, úrovní ekvivalencí, nemůže ovšem nahradit překlad celotextový (a je tím méně dostačující, čím nižší je jeho úroňová příslušnost).

Mimo rámec běžného překladu můžeme ovšem nalézt sféry, kde se úroňový překlad stává monopolní nebo převažující translační metodou. Tak např. fonetická nebo fonologická transkripce (přepis) zeměpisných názvů z latinky do azbuky představuje vlastně příslušný druh překladu. V *překladovém* slovníku – ať už běžném dvojjazyčném, nebo terminologickém dvoji-vícejazyčném – dominuje překlad slovní (resp. překlad na úrovni pojmenování). Obdobně se při sestavování dvojjazyčných konverzačních pomůcek

jako určující translační princip uplatňuje překlad větný, protože základní materiál zde tvoří typizované věty vytržené ze souvislejšího kontextu.

Translatologii zajímají především ty případy, kdy se metody dílčího překladu uplatňují v rámci běžného překladu uměleckého. Sem patří mj. transliterace nebo transkripce nepřeložených, mechanicky přejatých slov, ev. jmen (viz kap.17 a 37). Morfematický překlad se projevuje např. v k a l k o v á n í (napodobování) slovních struktur, které jsou pro cílový jazyk netypické (srov. např. přemíru složených slov při překladu z němčiny do češtiny). Tam, kde z originálu mechanicky přejímáme syntaktické struktury jednotlivých vět, zůstáváme na úrovni větného překladu.

Za mezní případ jazykové exotizace a zároveň speciální případ parciálního překladu je možno považovat tzv. e t y m o l o g i c k o u metodu, kdy do cílového textu – po příslušné hláskoslovné, ev. morfologické úpravě – mechanicky přenášíme slova, která jsou s odpovídajícími výrazy originálu etymologicky totožná, ale významově již často značně odlehlá (srov. např. č. *vojna* = r. *vojná*, 'válka', č. *vrah* = r. *vrag*, p. *wróg*, 'nepřítel' aj.). Levý uvádí jako příklad básníka Ezru Pounda, který takto programově překládal staroanglickou poezii do současného jazyka (Levý 1983, s. 61n.). Etymologizace – ať už bezděčná nebo záměrná – se vyskytuje hlavně při překladu z příbuzných jazyků.¹⁶ Tento druh překladu bychom mohli zařadit pod tzv. k r e o - l i z a c i jazyka (Popovič 1975, s. 278), při níž dochází k neorganickému prorůstání cílového jazyka cizími prvky.

Ve všech uvedených případech by se teorie překladu měla zajímat o to, a) zda mechanické přenášení některých méně obvyklých (atypických) rysů do cílového textu je zcela náhodné, či zda je součástí překladatelského stylového klíče; b) do jaké míry jsou tyto zásahy únosné: zda cílový text, ev. cílový jazyk nějak obohacují, nebo mu spíše škodí.

2 Do hodnocení a třídění překladů se nutně prosazuje i skutečnost, že k i n v a r i a n t n í m u originálu vznikají v a r i a n t n í překladové verze. Odlišnost (variantnost) jednotlivých překladů určitého díla ovlivňují rozmanité objektivní i subjektivní faktory, jako např. místo a doba vzniku překladového textu, jeho rozsah, jeho pragmatické zacílení (tj. v prvé řadě snaha zapůsobit na čtenáře) nebo překladatelův individuální (ev. dobově podmíněný) stylový klíč. Translatologa bude ovšem také u každého variantního překladu zajímat míra a kvalita jeho celkové aproximace k prototypu: jde tu o zjištění, nakolik a v čem se jednotlivé překladové verze své předloze přibližují, anebo od ní vzdalují, a jak se liší mezi sebou navzájem.

2.1 Národní (resp. územní) varianty překladů nás zaujmou jednak výraznějšími typologickými rozdíly mezi zúčastněnými jazyky, jednak kulturní vzdáleností, a tudíž i odlišnou recepcí (odrazem, přejetím) místních zvláštností. Rozdílné jazykové uchopení téže předlohy představuje v prvé řadě cenný materiál pro jazykové porovnání ať už konfrontační, nebo typologické. Zajímavé výsledky mohou rovněž poskytnout některé speciální lingvistické experimenty s těmito překlady (blíže viz kap.43).

Národní varianty překladu mají přirozeně své varianty pragmatické. Pragmatický ohled na čtenáře se projevuje především ve způsobu podání místního koloritu a kulturně historických narážek spojených s danou lokalitou. Místní kolorit obvykle reprezentuje tzv. nepřeložitelná (bezekvivalentní) vrstva výrazů (viz kap.33), jimiž se vyjadřují etnický charakteristické civilizační jevy, hodnotová kritéria, postoje a normy a rozličné formy mezilidských kontaktů včetně řečové komunikace (srov. např. oslovení a běžné konverzační obraty neboli výrazy tzv. jazykové etikety; k tomu viz kap. 34-36). Ve vztahu k této jazykové vrstvě lze rozlišovat – vedle přiměřeně kompromisního přístupu – jednak překlad e x o t i z o v a n ý, jednak n a - t u r a l i z o v a n ý: zatímco stoupenci první krajnosti zachovávají cizokrajné prvky v míře co největší (srov. např. rusifikační praxi Ottovy *Ruské knihovny*), snaží se zastánci druhého extrému tyto prvky zcela vymýtit.

Objasnění kulturně historického zázemí (včetně aluzí) podává autor překladu obvykle v poznámkovém aparátu, ev. ve speciálním komentáři: zde také někdy zdůvodňuje některá ze svých překladatelských řešení. V takovém překladu, který pracovním nazýváme k o m e n t o v a n ý m, ev. exegetickým (výkladovým), se vedle složky umělecké výrazně uplatňuje i složka ryze badatelská, vědecká.

Mezi filologicky a překladatelsky nejnáročnější patří na jedné straně významná díla minulosti, na straně druhé díla avantgardní, experimentální. Překládání některých stěžejních děl světové literatury často předchází mnohaletá přípravná práce. Než např. přikročil ruský básník M.L. Lozinskij k překladu *Božské komedie*, měl za sebou deset let pilných dantovských bádání; vlastní překlad trval dalších šest a půl let.¹⁷ U nás k dobře vybaveným patřila např. odeonská vydání: za mnohé připomeňme texty takových autorů, jako je J. Joyce, J.L. Borges nebo U. Eco,¹⁸ ale též autorů orientálních.¹⁹ Filologicky náročné jsou ovšem i překlady staroslověnských a staroruských textů, které edičně zajišťovalo především nakladatelství V y š e h r a d .²⁰

2.2 Časový faktor se ve vztahu k překladu uplatňuje především v tom, že mezi vznikem originálu a překladu je vždy menší nebo větší časový rozdíl. Soudobý překlad, který vyjde brzo po uveřejnění originálu, se někdy nazývá s y n c h r o n n í m, překlad pozdější, časově od originálu vzdálený, je potom d i a c h r o n n í.

Oba termíny byly převzaty z lingvistiky: synchronie bývá nejčastěji spojována s popisem současného stavu jazyka, kdežto diachronie s jeho historickým vývojem.²¹ – Dodejme ještě malou poznámku k termínu *synchronní překlad*: někdy se jím označuje tzv. *simultánní překlad*, resp. *simultánní tlumočení* (srov. např. r. *sinchronnyj perevod*).

Časové varianty překladů vznikají proto, že překlad poměrně rychle zastarává a je třeba jej prakticky pro každou generaci čtenářů obnovovat. Takováto série překladů bývá považována za specifický literární útvar (viz Ilek 1970) a stává se cenným pramenem pro studium vývoje národních překladatelských škol. Specifickou vývojovou řadu tvoří překlady téhož díla od téhož autora: lze je rozdělit na překlady revidované jinými osobami a překlady, v nichž provedl zásahy sám jejich autor (podobná řada podává svědectví o vývoji individuálního překladatelského stylu).

Pragmatická stránka časových relací mezi originálem a překladem má příležitost se projevit zejména tam, kde je originál hodně vzdálen od dneška (nebo od doby překladu). Jde tu v první řadě o přiměřenou míru zachování historického, resp. dobového koloritu: zde stojí proti sobě překlad *archaizovaný* (historizující), který chce čtenáři přiblížit dobu, v níž se děj odehrává, co nejvíce, a překlad *modernizující* (aktualizovaný), který naopak nabízí současný pohled na popisované události (blíže viz kap.39).

2.3 Rozsahové varianty překladu jsou způsobeny podstatněji zásahy do originálního textu. Při běžném mezijazykovém překladu je snaha celkový rozsah i obsah zhruba dodržet. Programovou změnou původního rozsahu dochází buď ke komprimaci (zkrácení, zhuštění) textu, nebo k jeho rozšíření: někdy se mluví o překladu *redukováném* a *rozšiřujícím*. Obě operace mění původní kompozici díla, a tím i charakter literárního útvaru (srov. např. prozaický přepis veršů, či naopak přebásnění prózy aj.), někdy dochází též k posunům obsahovým.

Při úpravách odborných textů se široce uplatňují obě operace: na jedné straně vznikají redukováné útvary, jako: konspekt, výtah, teze, osnova, resumé, anotace aj., na straně druhé je to naopak rozšířený výklad tezí nebo osnovy článku, rozpracování drobné studie v celou monografii apod. Při adaptacích literárních předloh se využívá častěji redukce textu: sem patří různá přeuvyprávění starších, někdy neúměrně rozsáhlých látek, určená hlavně pro děti (viz např. staroindický epos *Mahábhárata* v únosně zkráceném podání V. Miltnera, úpravy příběhů dona Quijota a četné další). Uměleckou parafrází jiného druhu je např. *Manon Lescaut* od Vítězslava Nezvala, v níž autor přebásnil a zdramatizoval román abbého Prévosta z r. 1731.

Závažným průvodním rysem adaptací bývá někdy kromě modernizace též tendenční úprava textu, ideový posun, který má dílo přiblížit vyžadovaným normám chování a myšlení. Tak např. překlad Karafiátových *Broučků* do ruštiny, pořízený pod záštitou Zdeňka Nejedlého r.1947 v Praze pro potřeby českých školáků, obsahuje sice v úvodu pochvalné hodnocení Českých bratří a jejich dějinného významu, z textu knížky je však pečlivě vypreparována jakákoliv zmínka o Bohu.²²

2.4 Pod pragmatické varianty překladu v nejširším smyslu zahrnujeme takové varianty, ve kterých se nějak odráží vztah překladatele k ostatním účastníkům překladového procesu. (Základní z těchto vztahů jsou analyzovány v kap.5.)

Při volbě mezi věrností originálnímu znění a mezi potřebami (resp. pohodlím) čtenáře překladu vybírá někdy překladatel ze dvou krajností: (a) zachovává „ducha originálu“ natolik, že jeho specifické rysy neúměrně zveličí, a to i s rizikem snížené srozumitelnosti (sem patří kromě neúměrné exotizace či archaizace textu také nepřiměřené prosazování některých specifických slohových rysů originálu, ev. východiskového jazyka); (b) potlačí veškeré obtížnější (méně srozumitelné, náznakové, podtextové) prvky originálu, aby ho co nejvíce přiblížil čtenáři (výsledkem je přehnaná naturalizace překladu, nebo i celkové zploštění výrazově estetické, jež má za následek oslabení účinku díla právě na vnímavější část čtenářského publika): překlad s podobným posunem bývá nazýván překladem *simplifikovaným*.

Specifickým druhem překladu, jímž se také vyjadřuje zesílený zájem o čtenáře, je tzv. *autorský překlad*, tj. překlad vlastního literárního díla do jiného jazyka, než ve kterém bylo původně napsáno. Je to situace typická jednak pro autory pocházející z menších národů, jednak pro politické exulanty. Jestliže převádí autor své dílo z mateřštiny do cizího jazyka (zpravidla světového), obrací se k „světovému čtenáři“; jestliže naopak napsal knihu původně ve světovém jazyce a přeloží ji později do mateřštiny, znamená to, že chce oslovit své rodáky.

O překladech komentovaných, kde se pragmatická složka projevuje především v úsilí předat čtenáři potřebné kulturně historické informace, jsme mluvili výše (viz odst. 2.1).

Osobní vztah překladatele k autorovi originálu může být obsažen přímo v překladu: obvykle jde o vztah kritický, resp. polemický. Pokud se podaří vyjádřit tento vztah přiměřeným způsobem (aniž by text sklouzl k otevřené parodii), mluví se o tzv. *překladu polemickém* (viz *Originál/Překlad*, s. 229).

Vztah k jinému překladateli, který se někdy při práci na překladu ustavuje, může být vztahem spolupráce, návaznosti, konkurence, ev. polemiky. Spolupráce dvou nebo více překladatelů na jedné knize, zejm. jedná-li se o větší dílo nebo o soubor textů, není žádnou vzácností, obtížnější je ovšem patřičně doladit výsledek. Vzornou spolupráci předvedli autoři již zmíněného ekumenického překladu bible; na poli krásné literatury připomeňme překlad Rabelaisova díla *Gargantua a Pantagruel*, zhotovený autorským seskupením, které si po vzoru utopického společenství z Rabelaisova románu říkalo Jihočeská *Theléma*.

Speciální druh spolupráce představuje překlad s podstročником (viz kap.46). Vztah návaznosti pozorujeme např. v překladu revidovaném nebo také u tzv. překladu z druhé ruky. Návaznost na celou řadu předchůdců se projevuje v překladu kompilačním (viz kap.45). Konkurenční vztah se odráží především v uplatnění odlišného přístupu k originálu (volba odlišného klíče), někdy však – v obavách před nařčením z plagiátu – přerůstá postupně v překlad, který pracovním nazýváme distančním (jeho autor se zde podle možností vyhýbá jakýmkoliv shodám s překladem konkurenta, a to i v případech, kdy řešení předchůdce je zjevně lepší nebo jediné možné).

Svůj vztah k domácí literární tradici může autor vyjádřit překladem pořízeným ve slohu určitého dobového autora (takto se vypořádali někteří čeští překladatelé s Poeovým *Havranem*, viz kap.42): pracovním jej budeme nazývat překladem imitujícím.

2.5 Variantnost překladu lze konečně též posuzovat na základě celkové blízkosti/vzdálenosti k/od originálu. Experimentálně můžeme škálu aproximace modelovat za pomoci rozhodovacího procesu, při němž se postupným vyškrtáváním méně vhodných ekvivalentů krok za krokem přibližujeme svému cíli. Aproximativní jsou obecně vzato všechny varianty překladu, nejvýznamnější jsou však ty, které tíhnou k relativnímu osamostatnění (srov. výklad o tzv. zprostředkujících formách překladu v kap.45).

Stupeň aproximace překladových variant k originálnímu invariantu stanovuje kritika překladu. Podle celkové míry postižení obsahových i strukturálních kvalit originálu rozlišuje především překlad adekvátní jako takový, který splňuje požadavek optimální volby prostředků na všech jazykových i mimojazykových úrovních, a překlad substancovní (nedodržující především stylistické kvality originálu, někdy však ani základní kvality jazykové), ev. hrubý, který se blíží narychlo zhotovenému pracovnímu

konceptu. Mezi oběma póly je celá škála hodnot překladu podle řemeslné dovednosti a nápaditosti, ev. podle podílu chybně vyřešených míst.

Ještě několik slov k poměru mezi tzv. věrným a volným překladem. Předěl mezi oběma není tak absolutní, jak se všeobecně usuzuje: věrný překlad je zaměřen proti přílišným posunům, které mohou vést až k ztrátě některých důležitých vlastností původního textu; překlad volný vznikl z odporu k tzv. překladu otrockému (doslovnému). Přeženeme-li věrnost nebo volnost ad absurdum, tak jako tak se vzdálíme od originálu.

Chceme-li vyjádřit, že překladatel splnil svůj úkol nejen ve smyslu požadované adekvátnosti, ale zároveň s uplatněním tvůrčí invence srovnatelné s talentem autora originálu, mluvíme o tzv. překladu kongenálním. (Dnes se tento hodnotící výraz stal bohužel pouhým klišé, má totiž poměrně dlouhou historii: do kritiky překladu jej zavedla už Česká moderna, jak dosvědčuje Levý.)²³

3 Do poslední části výkladu zahrneme některé operace spjaté s hotovými překlady. Budeme se přitom opírat o čtyři základní činnosti spadající do této fáze: hotový překlad se vydává, čte, analyzuje a také využívá k dalším filologickým operacím.

3.1 Vizitkou dobré ediční práce je vybavení přeloženého textu potřebným filologickým aparátem. Sem mj. patří: předmluva nebo doslov od editora nebo překladatele (ev. od obou), záložka (sestavená na základě doslovu nebo předmluvy), někdy stručný medailónek o autorovi originálu (občas zastupuje předmluvu), poznámkový aparát, v němž je někdy zabudován filologický komentář k originálnímu dílu, ev. k překladu; u literatury faktu bývá dodán též seznam použité literatury (v překladu obvykle rozšířený o domácí prameny) a potřebné rejstříky; jmenný rejstřík bývá též v literatuře memoárové.

Mezi specifické ediční formy patří – zejména u veršů – souběžné vydání několika překladů téhož originálního díla, obvykle s kritickým komentářem nebo studií (viz zde kap.41 a 42).

3.2 Překlady krásné literatury čteme z nejrůznějších důvodů: pro zábavu, pro poučení, kvůli estetickému zážitku, ale také z úzce profesionálních důvodů, kdy sledujeme literární nebo jazykové kvality překladu. Globální soud čtenáře o překladu se odráží v bohaté škále hodnotících názvů, které jsme uvedli hned na začátku kapitoly. Spolehlivost laického soudu záleží na vzdělání příjemce textu, na jeho citu pro mateřštinu, ale též na znalostech

jazyka originálu. Pro objektivní posouzení kvalit překladu je obvykle nutné mít k dispozici i originál díla.

3.3 Celistvou formálně obsahovou a estetickou analýzu překladu provádí především profesionální kritik nebo teoretik, každý ovšem za poněkud odlišným účelem. Předmětem takové analýzy je buď konkrétní překlad určitého díla, nebo srovnání dvou i více překladů díla od různých autorů, nebo konečně překladatelské dílo a metoda určité tvůrčí osobnosti. – Dílčí rozboru překladů provádějí často lingvisté, a to kvůli hlubšímu poznání vzájemných vztahů porovnávaných jazyků; nejčastěji sledují vybrané jazykové jevy v různých textech jednoho nebo i více autorů.

3.4 Využití hotových překladů je velmi mnohostranné už proto, že z nich lze čerpat materiál stejně jako z textů původních, a nadto také se speciálním zaměřením na samotnou překladovou stránku. – Celistvý text překladu na rozdíl od fragmentů umožňuje navíc zcela specifické operace textotvorné. Především může být využit jako předloha pro jakýkoliv další překlad téhož textu, ať už revidovaný, nepřímý, kompilační, nebo naopak zcela nový, od předchozího plně emancipovaný. Překlad může být adaptován pro školní potřeby (zejm. pro tzv. komentovanou četbu) nebo pro masová média (srov. *d r a m a t i z o v a n ý p ř e k l a d* pro rozhlas, film, televizi, veřejnou recitaci atd.). – Větší fragmenty překladových textů mohou sloužit jako materiál pro nejrůznější literární antologie i učebnice cizích jazyků.

Drobnější části přeložených textů (věty, sousloví) slouží jako žádaný materiál pro lingvistickou excerpce: získaná jazyková data jsou po příslušném zpracování využívána především v lexikografii (v různých typech překladových slovníků) a v konfrontačních mluvnicích nebo stylistikách, a ovšem též v příručkách zaměřených výslovně translátologicky (viz např. Lotko 1986). – Specifickou literární formou využití fragmentu překladu (jako nedeklarovaného citátu) je jeho organické zabudování do nového textu: jde o tzv. *u t a j e n ý p ř e k l a d* (viz *Originál/Překlad*, s. 229); pokud se jedná o tvůrčí uměleckou montáž, nebudeme samozřejmě uvažovat hned o plagiátu.²⁴

Teoretické závěry z lingvistické analýzy překladu mohou vyústit ve vysoce náročné experimenty, jež přerůstají v samostatné interdisciplinární obory: sem bychom zařadili na prvním místě strojový překlad, sestavování odvětvovalých tezurů pro dílčí podjazyky, tzv. *a u t o m a t i c k é r e f e r o v á n í* (které se děje jak na vnitrojazykové, tak mezijazykové bázi) aj.²⁵

3.5 Hotový překlad se zařazuje do příslušného literárního kontextu, kde žije svým vlastním životem a může přitom tak či onak tento kontext oslovit.

Ovlivňuje estetický vkus čtenářů, ev. celou domácí literaturu (zejm. dostává-li se zralé dílo světového významu do literatury mladé, zápasící teprve o své místo na slunci), ovlivňuje však také překladatelské zvyklosti, takže může zasáhnout i do vývoje příslušné teorie a praxe překladu. – Po zastarání překladu vyvstává potřeba jeho revize, ev. zcela nového překladu, kruh se tedy neuzavírá, nýbrž pokračuje po spirále dál...

P o z n á m k y

- ¹ Termín *invariant* převzala lingvistika z exaktních věd; obecně jde o onu podstatnou část určitého variabilního objektu, která se nemění, pokud s ním provádíme přípustné transformace. – V rámci jednoho jazyka je vztah mezi invariantem a jeho variantami poměrně dobře uchopitelný zejm. po stránce výrazové (srov. např. variabilitu slovního základu, celého slova, nebo větné konstrukce). Při překládání je tento vztah mnohem složitější, protože se tu střetají dvě zcela odlišná povrchově jevová – jazyková – ztvárnění téhož obsahu. Vztah variant k invariantu zde můžeme přibližně definovat jako vztah konkrétních realizací překladu k jeho obsahu, zašifrovanému v odlišném kódu (tj. v jazyce originálu). Tzv. výrazovou variantnost lze u překladu chápat jako proměnlivost ve ztvárnění určitých invariantních výrazových (výrazové estetických) kvalit originálu.
- ² R. Jakobson, *On Linguistic Aspects of Translation*. - In: *On Translation*, Cambridge, Mass., 1959.
- ³ K intersémiotickým vztahům posledního typu viz např.: P. Piňha, *Jazykovědná pozorování obrazu Vyšebrodského mistra*; in: *Czech Studies: Literature, Language, Culture* [ed. M. Grygar], Amsterdam 1990, s. 315-329.
- ⁴ Za výbor ze Seifertova díla *The Selected Poetry of Jaroslav Seifert* (New York 1986) byl autor odměněn prestižní britskou cenou *European Poetry Translation Prize*. (Za informaci děkuji dr. Z. Kufnerové.)
- ⁵ Katharina Reiß, *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerichte Beurteilung von Übersetzungen*. München 1971. – K. Bühler, *Die Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena 1934.
- ⁶ Kritický přehled různých druhově žánrových dělení překladu předložil poměrně nedávno Hocheľ (1990, s. 98n.).
- ⁷ Srov. nejnovější český výbor esejů vydaný v *Mladé frontě*: L. Thomas, *Myšlenky pozdě v noci*. Praha 1989. – Specifické místo vyhrazuje esejistickému stylu ve své klasifikaci J. Mistrík (viz zejm. jeho kompendium *Štylistika*, 2. vyd., Bratislava 1989, s. 490n.).
- ⁸ K vzniku staroslověnštiny jakožto spisovného jazyka viz: R. Večerka, *Staroslověnština*, Praha 1984, s. 9-32.
- ⁹ Vynikajícím edičním činem je akademické vydání nejstaršího kompletovaného textu české bible: *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. Vydal V. Kyas. 1.díl: *Evangelia*. Praha 1981. 2.díl: *Epištolý. Skutky apoštolů. Apokalypsa*. Praha 1985. 3.díl: *Genesis – Esdráš*. Praha 1988.
- ¹⁰ V. Kyas, *První český překlad bible*, Praha 1971, s. 56n. – K jazykové hodnotě překladu viz ibid., s. 27n. a 39n.
- ¹¹ Podrobněji k dějinám překladu bible a k Lutherovým zásluhám viz: E.A. Nida, *Překladatelská tradice v západním světě*; in: *Překlad literárního díla*, Praha 1970, s. 51-81. (Článek vyšel v původním znění ve sb. *Toward a Science of Translating*, Leiden 1964.)

- ¹² K zásadám humanistického a reformačního překládání u nás viz zejména Levý 1957, s. 23-50.
- ¹³ *Bible. Písmo svaté Starého i Nového zákona*. Ekumenický překlad. Praha, Ústřední církev katolická Charita 1987. – *O českých překladech biblických textů od nejstarších dob podává informaci Bibliografie českých překladů celé bible i jejích částí* (Praha 1987).
- ¹⁴ K simultánnímu překladu viz např.: I. Čeňková, *Teoretické aspekty simultánního tlumočení (na materiálu rusko-českém a česko-ruském)*. Praha, UK 1988.
- ¹⁵ J.C. Catford, *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. London 1965.
- ¹⁶ Záměrné etymologizaci se velmi blížil V. Hanka, který při překladech z ruštiny a polštiny připodobňoval češtinu východiskovému jazyku. Ostře mu to vytýkal zejména J. Jungmann („My nechceme mítí hatlaninu ze všech slovanských nářečí...“; viz Levý 1957, s. 374).
- ¹⁷ Blíže viz: Je. Etkind, *Poezija i perevod*, Moskva – Leningrad 1963, s. 185-197.
- ¹⁸ J. Joyce, *Odysseus*. Praha 1976. Přeložil, doslovem a vysvětlivkami opatřil Aloys Skoumal. Předmluvu napsal M. Jindra. (K historii překladu viz zejména s. 637n.). – J.L. Borges, *Zrcadlo a maska*. Praha 1989. Přeložili K. Uhlíř, J. Forbelský a F. Vrhel. Doslov napsal F. Vrhel. – U. Eco, *Foucaultovo kyvadlo*. Praha 1991. Přeložil, poznámkou překladatele a vysvětlivkami opatřil Z. Frýbort. Doslov napsala D. Hodrová.
- ¹⁹ Cchao Süe-čchin, *Sen v červeném domě* 1-3. Praha 1986-1988. Přeložil a doslovem a vysvětlivkami opatřil O. Král. – Li Po, *Měsíc nad průsmykem*. Praha 1976. Přeložila a doslov, poznámky a vysvětlivky napsala M. Ryšavá.
- ²⁰ Viz např.: *Pisemnictví ruského středověku*. Od křtu Vladimíra Velikého po Dmitrije Donského. Výbor textů 11.–14. století. Praha 1989. Přeložili a úvody a poznámky napsali E. Bláhová, Z. Hauptová a V. Konzal.
- ²¹ Otázku rozlišování obojího přístupu k jazykovým faktům nastolil Ferdinand de Saussure, jehož stěžejní dílo (*Cours de linguistique générale*, Paris – Lausanne 1916) vyšlo v Odeonu zásluhou F. Čermáka česky (*Kurs obecné lingvistiky*, Praha 1989).
- ²² Srov. např. text modlitbičky:
<i>Podvečer tvá čeládka,</i>	<i>Kak u kvočki podvečer cypljata,</i>
<i>Co k slepicí kuřátka,</i>	<i>Deržimsja my vmeste, brat za brata,</i>
<i>K ochraně tvé hledíme,</i>	<i>Trudimsja, drug družke pomogajem,</i>
<i>Laskavý Hospodine.</i>	<i>Chrabro slabych, malych zaščiščajem.</i>
- ²³ Požadavek kongeniálního překládání vyslovil např. T.G. Masaryk v článku z r. 1895, v němž podrobil kritice odosobněnou překladatelskou metodu Vrchlického (blíže viz Levý 1957, s. 199 a 280).
- ²⁴ Zajímavý pokus s autentickou citací uskutečnil L. Feldek, když překládal *Sen noci svatojánské* a potřeboval nějak stylově odlišit hru ve hře – pasáž o Pyramovi a Thisbe. Nakonec využil příslušného úryvku z Hviezdoslava, který sám kdysi *Sen* překládal: koláž dopadla výborně. (Interview s Feldekem uveřejnily *Knihy '93* v č.51/52.)
- ²⁵ K této problematice viz zejména: P. Sgall, E. Hajičová & P. Piřha, *Učíme stroje česky*, Praha 1982.

5 Překlad očima čtenáře, kritika a překladatele

Každý hotový literární překlad začíná fungovat v kulturním životě jako samostatný artefakt, jež běžný čtenář vesměs posuzuje jako umělecký text bez vztahu k jeho originálu. Řadovému čtenáři se tedy text literárního překladu buď líbí, nebo nelíbí, což ještě mnoho neříká o jeho objektivních kvalitách. Jestliže se překlad čtenáři nelíbí, shledává-li jeho češtinu neobratnou a nekultivovanou, či v textu dokonce i bez nahlédnutí do originálu rozpozná chyby, lze soudit, že je to překlad skutečně špatný. Jestliže se však čtenáři líbí, neznamená to ještě, že je to překlad dobrý, adekvátní. Proto mnohé hodnotící soudy o překladech v recenzích a v denním tisku bývají nekompetentní a povrchní.

Objektivní zjišťování hodnot každého literárního překladu je úkolem kritiky překladu, jež metodou konfrontační textové analýzy určuje hodnoty textu překladu v souvislostech diachronních (tj. ve vztahu k případným starším překladům téhož díla) i synchronních (ve vztahu k soudobé úrovni původních i přeložených českých literárních děl).

Naše kritika se jen zřídka zabývá analýzou konkrétního literárního překladu, což není zvláštnost ani dobová, ani národní. Na nedostatek kritiky překladu si stěžují i v jiných zemích a u nás tomu tak bývalo i v minulosti, o čemž svědčí postesknutí Jaroslava Zaorálka v anketě o překládání z roku 1928: „Kritika má větší podíl viny na spoustě špatných překladů u nás, než se myslívá. Nejde o chválu dobrých překladů, ale o upozornění na překlady špatné, aby dobří nebyli prostě tím, že se o obou mlčí, házení do jednoho pytle se špatnými. A kdyby aspoň ta kritika jednou upřímně řekla, že to není a proč to není tak snadné kritisovat překlad! Neboť by tím zároveň aspoň nepřímou přiznala, že to není tak snadné překládat.“

Kvalitně překládat je skutečně nesnadné a ještě nesnadnější je překlad kvalifikovaně analyzovat a na základě této analýzy charakterizovat překladatelův záměr i výsledek a určit, do jaké míry odpovídá, či neodpovídá původnímu dílu. Kritika překladu je složitější než literární kritika nebo textová kritika právě o onu dimenzi původního díla. Vyžaduje dokonalou znalost nejen východiskového jazyka i mateřštiny, ale i obou literárních a kulturních kontextů. Je to práce časově i odborně velmi náročná (a ke všemu ještě většinou nedostatečně honorovaná). Mezi recenzemi překladové literatury u nás bývá jen výjimečně zasvěcené, zevrubnější vyjádření k překladu, stanovisko k české verzi díla se většinou odbývá prázdnotou a nezavazující